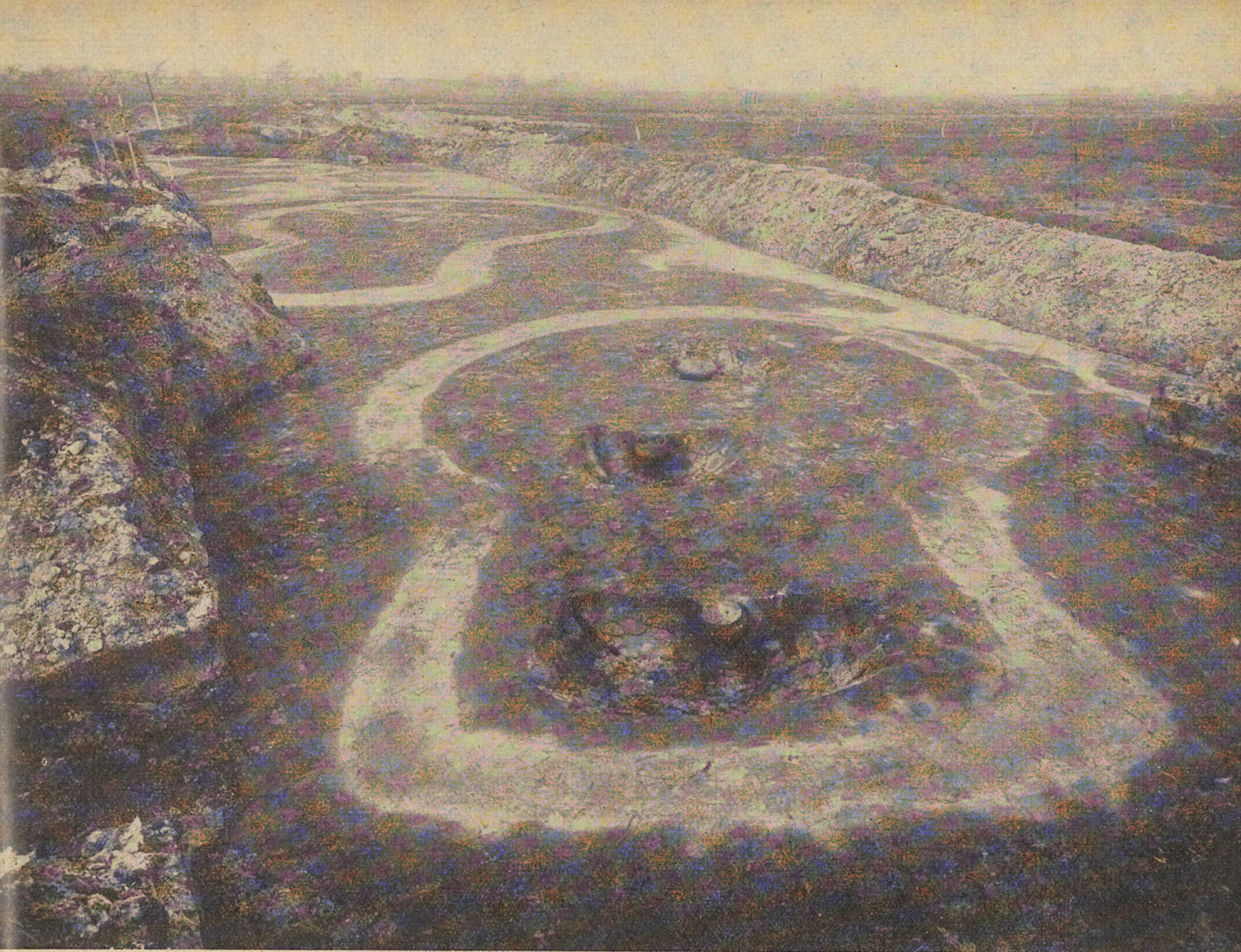

Der Vaderen Erfdeel

STRIJDBLAD VAN DE WERKGEMEENSCHAP VOOR VOLKSKUNDE

MAANDBLAD 3e JAARGANG No. 9 LENTEMAAND 1939

Het huismerk

Hoewel de huismerken in geheel Nederland zijn aan te treffen: in overvloed op grafsteenen, veelvuldig in wapens, voorts als zegelvulling, als onderteekening bij acten en oorkonden, op velerlei voorwerpen, is ons geen boek bekend, dat de huismerken in Nederland in het algemeen behandelt. Wel kan men in boeken en tijdschriften, die zich met wapenkunde bezig houden, losse opmerkingen omtrent huismerken aantreffen en aldaar ook afbeeldingen vinden; wel bestaan er tijdschrift- en dagbladartikelen, waarin van het voorkomen van huismerken in een bepaalde streek of een bepaald gebouw melding wordt gemaakt; maar een samenvattend Nederlandsch werk, dat het geheele terrein overziet en het huismerk als cultuurverschijnsel — want dat is het — op zijn juiste waarde schat, bezitten wij niet.

Wie iets meer wilde weten omtrent huismerken, zag zich tot nu toe verwezen naar wat men het klassieke werk over dit onderwerp zou kunnen noemen: „Die Haus- und Hofmarken" van den Duitschen hoogleeraar Homeyer.

In zijn soort is dit werk voortreffelijk. Het geeft een overzicht over het voorkomen van huismerken in alle Germaansche landen; het bevat een groote hoeveelheid gegevens, die op een openbaren oproep om medewerking den hoogleeraar uit alle streken werden toegezonden. Als toegangspoort tot dit terrein heeft het ook heden nog altijd zijn belang. Veel, dat in den tijd van Homeyer's arbeid nog leefde, is sindsdien verdwenen. Doordat vergelijkingsstof uit zeer ver uiteenliggende streken hier is verzameld, is het bij de studie der huismerken nog steeds van zeer groote waarde.

Homeyer's werk was het hoogtepunt, dat de 19e eeuw bij de bestudeering der huismerken bereikte. Wat na de verschijning van „Die Haus- und Hofmarken" in 1870 het licht zag, is aanvulling op zijn werk, voor zoover het 't bijeenbrengen van gegevens betreft, of uitwerking en toepassing van zijn opvatting. Dit geldt ook voor Nederland, waar Homeyer's werk nog steeds wordt geraadpleegd.

Sedert het verschijnen van „Die Haus- und Hofmarken" zijn bijna 70 jaar verloopen. Is het op zichzelf Homeyer's roem, dat zijn werk nog 70 jaar na het verschijnen van waarde is, dit neemt niet weg, dat de tijd sedert dien niet heeft stilgestaan.

Jarenlang heeft de wetenschap geen kans gezien, het onderzoek der huismerken verder te brengen dan Homeyer het had gevoerd, maar dat lag aan de wetenschap; niet daaraan, dat Homeyer het allerlaatste woord over de huismerken zou hebben uitgesproken.

Zoolang de wetenschap niet met een andere geesteshouding en dus van een andere zijde op het onderwerp toetrad, ontbrak haar inderdaad de mogelijkheid dieper in het vraagstuk der huismerken door te dringen. Een vernieuwing der geesteshouding was noodig, alvorens op dit gebied

wezenlijke vorderingen gemaakt konden worden. Om dit duidelijk te maken, moeten wij de geschiedenis der opvattingen over de huismerken in 't kort vermelden.

De eerste, die zich wetenschappelijk met de huismerken bezig hield, was de Deensche geleerde Ole Worm (1588—1654). Hij zag in het huismerk een verbinding van runen tot een monogram, dat opgelost een persoonsnaam gaf.

Het duurde lang, vóór de huismerken opnieuw de wetenschappelijke aandacht trokken. Eerst toen de geestesstrooming, die men gewoon is „de romantiek" te noemen — en die niet anders is dan de terugslag van het Germaansche levensbewustzijn op een tijdperk van rationalisme en verheerlijking der Romeinsche klassieken — heel Europa beroerde, merkte men de huismerken opnieuw op. De blik, die zoolang op Italië en Hellas gericht was geweest, ontdekte het eigen volk en het eigen land. Het waren de Zweed Liljegren en de IJslander Magnussen, die zich met de huismerken gingen bezighouden. Opnieuw kwam de belangstelling dus uit het Noorden.

Vrijwel tegelijkertijd werkte de hoogleeraar in de rechtswetenschap te Kiel, Michelsen, in Duitschland op dit gebied. Hij bezag de huismerken vooral uit het gezichtspunt der rechtswetenschap. Dit bracht hem er toe, de verklaring der huismerken als runen-verbindingen, welke ook Magnussen nog aanhing, te verwerpen. Hij kwam hiertoe, doordat hij als rechtsgeleerde zich vooral rekenschap gaf van het feit, dat de huismerken niet slechts een „opschrift" vormden, dat den eigenaar van een voorwerp kenbaar maakte, maar dat zij in het rechtsleven een rol speelden, met name bij de eigendomsoverdracht van vast goed. Hij onderzocht de symbolische eigen-

Oude kleerkist met huismerken op de pooten. Kasteel de Cannenburgh bij Vaassen.

domsoverdracht, die in het latijn met „festuca notata" wordt aangeduid (letterlijk: met de gemerkte staf) en bewees, dat de „nota", het merk op dien staf, het huismerk was.

Dit was een belangrijke stap vooruit. Hiermee kwam men er toe, in het huismerk iets meer te leeren zien dan een merkwaardig volksgebruik. Het bleek, dat het huismerk niet een willekeurig monogram was, maar dat het tot de rechtsinstellingen van het volk behoorde. Michelsen trok de lijn verder naar de wapens door, welke ook een rol in het rechtsleven speelden en zag in de wapens een verbijzondering, waarvan het merk de algemeenheid vormde.

Het onderzoek, tot deze hoogte gevorderd, stokte weer eenigen tijd en het was Homeyer, die het weer op gang bracht. Was zijn voorganger hoogleeraar in de rechtswetenschap, Homeyer was hoogleeraar in de Germaansche rechtsgeschiedenis in Berlijn. Hij plaatste de studie der huismerken daardoor niet langer in een onderdeel der algemeene rechtswetenschap, maar zag in, dat het huismerk een eigenaardigheid is van het Germaansche recht.

Hij kwam tot de studie der huismerken door de bestudeering van den Saksenspiegel, het beroemde Saksische rechtsboek. Hij trof daarin een begrip „hantgemal" aan, waarvoor de verklaring niet te vinden scheen te zijn. Langs de ontdekking, dat op Hiddensee nog het loten onder de dorpsgenooten in zwang was, waarbij men de loten vervaardigde uit stukjes hout, die met het huismerk werden gemerkt, kwam hij tot het oude Friesche recht, dat bij het godsoordeel voorschreef dat elk zijn lot moest vervaardigen uit een twijgje „et signet signo suo" — en merke het met zijn merk. Wat dat beduidde, Homeyer kon het op Hiddensee zelf waarnemen. Zoo leverde omstreeks 1850 een nog voortlevend gebruik de aanschouwelijke vertaling van een bepaling uit een 1000 jaar oude, in het latijn opgeteekende, Friesche rechtsregel.

Toen hij nu aan het verzamelen ging van al wat hij machtig kon worden over de huismerken, rees langzamerhand een beeld voor zijn geest van hetgeen het huismerk voor het rechtsleven van ons voorgeslacht beteekende. Evenwel: het was zijn geest, de geest van den 19en eeuwschen rechtsgeleerde, die het beeld bepaalde, dat hij in „Die Haus- und Hofmarken" ontwierp. Hij ordende hetgeen hij vond naar de begrippen van den modernen rechtsgeleerde van de 19e eeuw, grootgebracht in de denkwijze van het Romeinsche recht.

Hiermee is tegelijk de verdienste van zijn werk en het gebrek daarvan bepaald. Hoe groot die verdienste ook zij, de blik van den in begrippen denkenden rechtsgeleerde vermocht niet tot de diepte door te dringen, waar de wortels verborgen lagen. Homeyer en wie na hem kwamen, brachten het niet verder, dan in de huismerken bezitsteekens van boerschen oorsprong te zien, geboren uit onkunde der schrijfkunst en uit de zakelijke behoefte, eigendom en bezit te waarmerken. En toch — mochten zijn opvolgers met deze verklaring tevreden zijn, Homeyer zelf, wiens jeugd nog in den bloei der „romantiek" — in dien tijd van Germaansch-

volksche opleving lag, toen vaak het gevoel met het inzicht op den loop ging, gelijk in den tijd van zijn grijsheid het nuchter verstand de inwendige stem van het bloed weer onderdrukte — Homeyer zelf voelde, dat hij den grond nog niet gepeild had. Hij sprak het uit, dat ondanks zijn verklaring van hun ontstaan, in de huismerken nog iets verborgen lag, dat zijn verstand niet vermocht te bevatten; dat een ademtocht van het verleden er in gevangen scheen te liggen. Maar het was hem niet gegeven, dieper door te dringen in het geheim der huismerken.

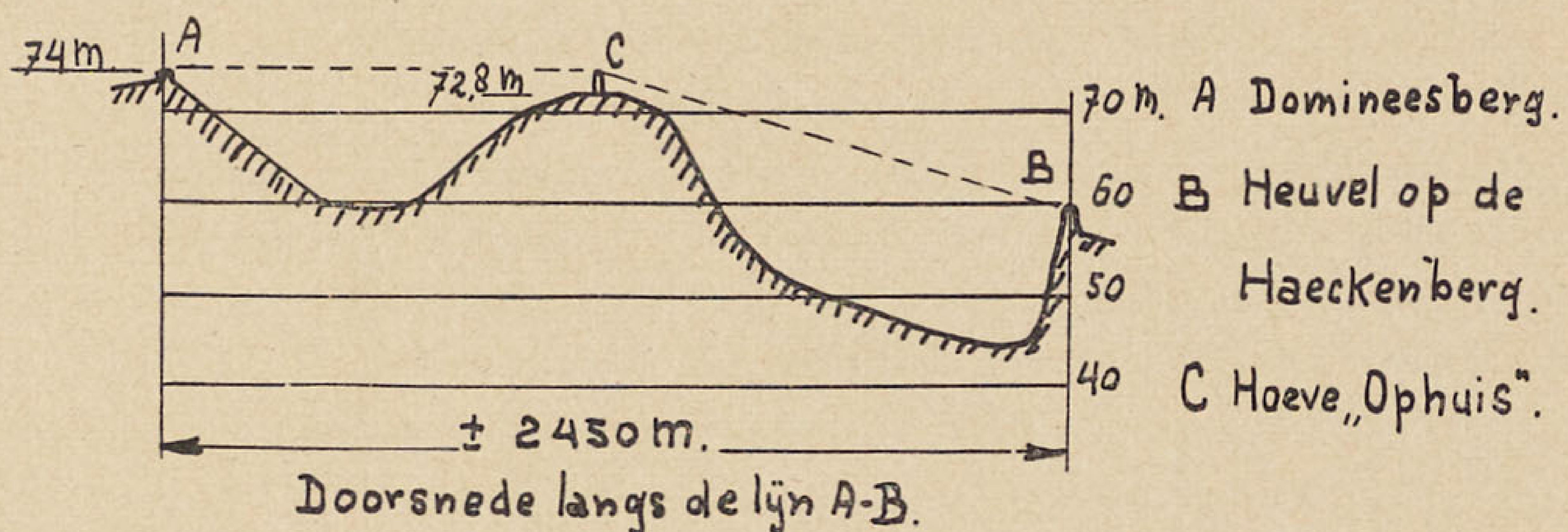
Uit twee richtingen kwam een stoot, die het onderzoek dieper in de stof deed doordringen. Wel had de Germaansche rechtsgeschiedenis reeds het symbolisch karakter van het Germaansche recht gevonden — de Fransche beoefenaar der rechtsgeschiedenis Michelet noemde het zelfs „ultra-symbolisch — maar men was er niet in geslaagd tot den kern dier symboliek door te dringen. Pas toen onderzoekers op andere terreinen, gewapend met de daar verkregen kennis, de huismerken onder handen gingen nemen, werden nieuwe resultaten verkregen. Van welke terreinen kwamen deze onderzoekers? Zij kwamen van het terrein der rasgeschiedenis en van dat der zinnebeeldenkunde. De grootmeesters op het gebied der voorgeschiedenis, die het geheim der herkomst van het Noordras hadden ontsluierd, hadden de geschiedkunde het begrip „ras" leeren kennen. Eenmaal bezig, de geschiedenis van het Noordras na te speuren en orde te brengen in wat tot nu toe een verwarde hoeveelheid feiten en verschijnselen vormde, konden de geschiedschrijvers van het Noordras doordringen tot de wereldbeschouwing van ons ras. Zij kregen daarbij al dra versterking van andere wetenschappen en naarmate archaeologen, raskundigen, volkskunde-beoefenaars en taalgeleerden samen gingen werken, werd het beeld der oud-Indogermaansche en daarmede der oud-Germaansche wereld al scherper en scherper. Tegelijk verzamelde Herman Wirth het ontzaglijke materiaal voor een nieuwe wetenschapstak, de zinnebeeldkunde. En toen de sleutel tot de zinnebeelden gevonden was, bleek ook deze toegang te verleenen tot het rijk der wereldbeschouwing van ons voorgeslacht.

Toen dus de Germaansche wereldbeschouwing herrees, in onze kennis en in ons inzicht, en ons hart haar begroette met een jubelend: Ja — dat zijn wij! — toen was het hoogtepunt bereikt, van waar het mogelijk was het gebied der huismerken opnieuw te overzien en kon onze blik vrij uitzien over de hindernissen, die Homeyer's uitzicht hadden belemmerd.

Het is de verdienste van Karl Konrad A. Ruppel, dat hij, het werk van Homeyer en diens voorgangers met eerbied gebruikend, ons inzicht in het wezen der huismerken in overeenstemming heeft gebracht met ons hedendaagsch inzicht in de wereldbeschouwing en onze kennis van het leven van ons voorgeslacht. Wij zullen zijn boek „Die Hausmarke", verschenen bij Alfred Metzner in Berlijn, in het volgende nummer nader bespreken.

In en om de Luttermarke

Bij onderzoek ter plaatse vonden we boven op den top van den Haeckenberg een vrij grooten kunstmatigen heuvel, ongeveer zoo groot als de uit het artikel over 't Kruisselt bekende Domineesberg. Bij navraag bleek, dat deze heuvel daar sinds menschenheugenis gelegen heeft. In Zuid-Westelijke richting heeft men vanaf dit punt een vrij uitzicht naar de met bosschen bedekte Tankenberg. We vonden het merkwaardig boven op den Haeckenberg, vanwaar men toch een vrij uitzicht heeft, nog een kunstmatigen heuvel te vinden, en trokken op de kaart een lijn naar den Domineesberg. De hoek, die deze lijn maakt met de N.Z.-lijn is 39 gr. 30 min. De verbindingslijn Domineesberg-Haeckenberg snijdt den Helweg bij hoeve „Ophuis", welke op een blijkbaar kunstmatig verhoogd en afgeplat plateau gebouwd is. Dit punt ligt juist halverwege tusschen beide uitgangspunten en wanneer er geen bebossching aanwezig ware, dan zouden van hieruit zoowel de Haeckenberg als de Domineesberg

Doorsnede langs de lijn A-B.

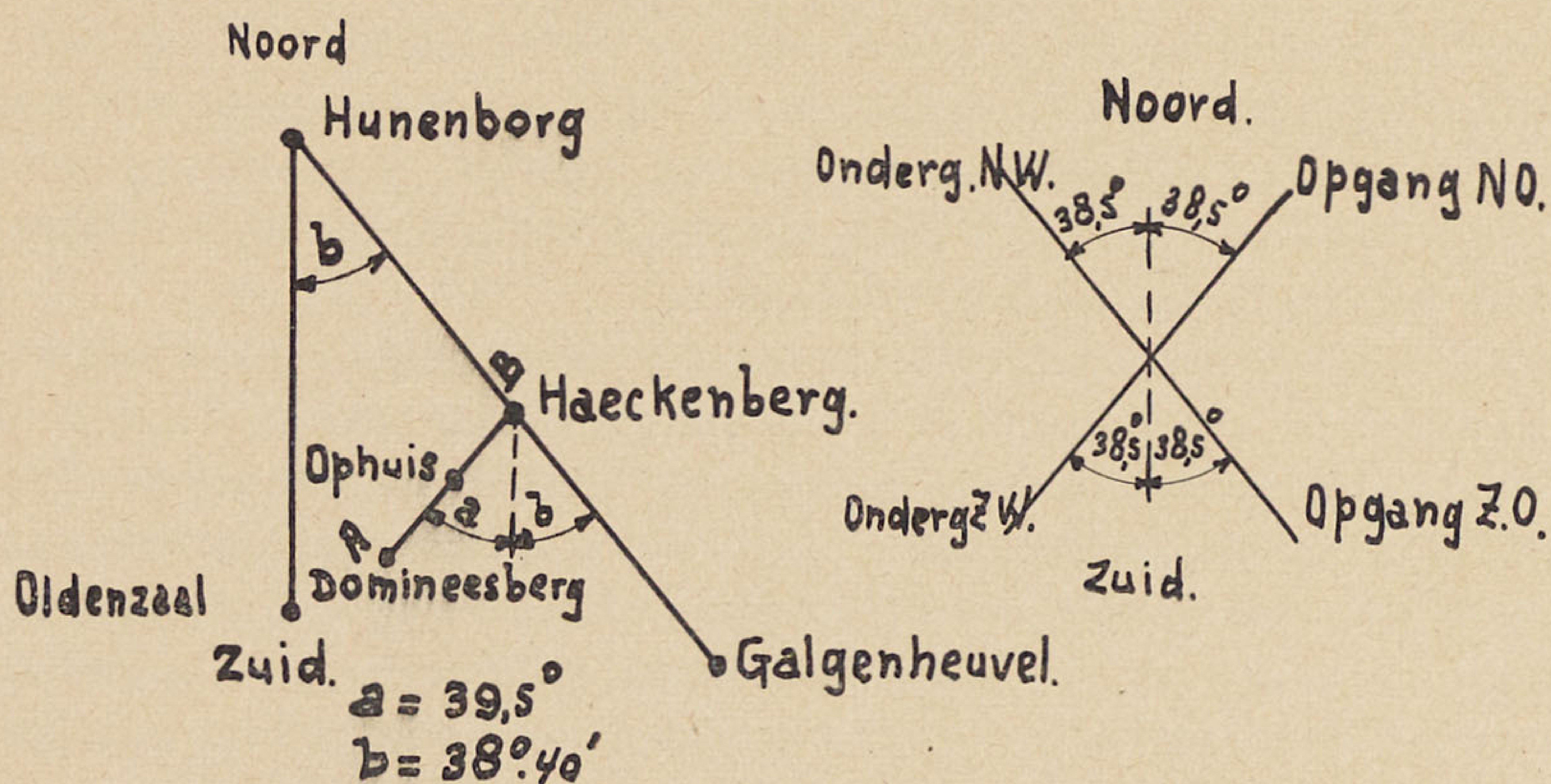
zichtbaar zijn. Vooral dit laatste is zeer merkwaardig, omdat we dan den Domineesberg zouden zien door het feit, dat hoeve „Ophuis" juist ligt op een plaats, van waaruit we tusschen twee heuvelruggen door kunnen zien in de richting van den Domineesberg.

Indien we ons waarnemingspunt verplaatsen hetzij naar 't Oosten of 't Westen, vervalt de mogelijkheid van waarneming. Zeer waarschijnlijk is dit punt met opzet gekozen en wel als waarnemingspunt om de opkomst of ondergang der maan te kunnen zien. Zooals bekend, komt de maan niet altijd op dezelfde plaats aan den einder op, noch gaat zij op dezelfde plaats onder; zij gaat tusschen twee uiterste punten op, en tusschen twee andere uiterste punten onder.

Het bepalen van die markante punten aan den einder is niet gemakkelijk en vereischt een langen tijd van waarneming. Na ruim 18 jaar is het opgangs- resp. ondergangspunt van uitgang weer bereikt. Tegenwoordig is de hoek die het uiterste op- en ondergangspunt met een Noord-Zuid lijn maakt 38 gr. 30 min., dus 1 gr. kleiner dan de hoek, die we vonden bij de verbindingslijn Haeckenberg—Domineesberg.

Nu maakt het verschil, welk oogenblik als maansopgang wordt gekozen, n.l. het moment dat juist de eerste straal zichtbaar wordt, of

dat wanneer de geheele schijf te zien is. Ook speelt de tijd van waarneming een rol, omdat het punt van opkomst in den loop der eeuwen nog iets verschuift.

Nu is het natuurlijk heel goed mogelijk, dat de Domineesberg en de Haeckenberg georiënteerd liggen als uiterste ondergangs- resp. opgangspunten der maan, zonder dat we aan een vooropgezet doel behoeven te denken, m.a.w. dat dit louter toeval is. Houden we echter rekening met de legenden, die spreken over een aan de maangodin gewijd heiligdom, dan is dit feit toch iets positiefs en waarom zou men dan niet den loop der maan gevolgd kunnen hebben, te meer omdat bekend is, dat reeds in de 4e eeuw vóór onze jaartelling men in Noorwegen met de verschuiving van de maanop- resp. ondergangspunten bekend was en bovendien ook de tijdsduur der verschuiving was vastgesteld. Als we aannemen dat die oriëntatie behalve een religieuze, tevens een practische bedoeling had, dan moeten we als eersten eisch stellen de mogelijkheid van waarneming van maansop- resp. ondergang boven het in 't landschap vastgestelde punt, in ons geval dus boven Haeckenberg en Domineesberg. Vanaf het plateau, waarop thans hoeve „Ophuis" ligt is die mogelijkheid er, en daarmee is tevens de reden tot aanleg van deze afplatting te verklaren. Men zal waarschijnlijk bij de waarneming gebruik hebben gemaakt van een viziersteen, zooals we er een vonden in de nabijheid van een kunstmatig heuveltje op een andere plek in de Luttermarke.

Door beurtelings op eenigen afstand van den viziersteen op een gemerkte plaats te gaan staan, kon men óf in de richting van den Haeckenberg over den steen heen de maanopkomst waarnemen, óf in de richting van den Domineesberg op dezelfde wijze den maanondergang waarnemen. Belangrijk was dan niet het punt waar de waarnemer zich bevond, doch dat, waar de maan op- of onder ging, omdat deze punten om zoo te zeggen den toegang tot de onderwereld gaven, waar de maan verblijf hield, wanneer ze niet aan den hemel zichtbaar was.

Behalve een uiterst opgangspunt in 't N.O. hebben we een ondergangspunt in 't N.W.

We vonden een „Galgenheuvel", juist op de Nederlandsch-Duitsche grens, bij grenspaal 16, gelegen ongeveer 50 M. ten Zuiden van het grenskantoor de Poppe. Merkwaardigerwijze loopt de grens precies midden over dezen heuvel en staat de grenssteen, welke volgens een ingebeiteld jaartal uit het midden der 17e eeuw dagteekent, op den top. Bij den vrede van Munster in 1648 is de tegenwoordige grens vastgesteld en men heeft toen, althans daar ter plaatse, gebruik gemaakt van de reeds bestaande markegrens. Deze Galgenheuvel schijnt dus reeds vóór dien tijd een markegrensteeken geweest te zijn.

Er zijn aanwijzingen, dat de markegrensteekenen — vaak waren dit groote keien — van oudsher óók een religieuze beteekenis hadden. Vele zijn de sagen, die betrekking hadden op deze markesteenen — laecksteenen worden ze wel genoemd — en waarbij verschrikkelijke straffen diegenen ten deel vielen, die de steenen verplaatsten. Niet lang geleden spraken we een boer, die nog denzelfden eerbied had voor die laecksteenen als zijn voorvaderen. Hij verzekerde althans, dat hij niet gaarne de in de onmiddellijke nabijheid van zijn erf gelegen laecksteenen zou wegslepen!

Men leidt dit alles af van de neiging om door grenssteenverplaatsing het grondgebied te vergrooten. We achten het niet onmogelijk, dat dit inderdaad in later tijd wel eens voor kwam, doch sinds we verschillende dier laecksteenen op een bepaalde manier georiënteerd gevonden hebben, nemen we eerder aan, dat een verplaatsing der steenen de oriëntatie te niet deed, dus als een aantasting werd beschouwd van iets wat tot de religieuze voorstellingswereld behoorde, waarop natuurlijk straf niet kon uitblijven. Onze Galgenheuvel, die óók door zijn naam opvalt, ligt georiënteerd ten opzichte van den Haeckenberg. De hoek die de verbindingslijn maakt met de N.Z.-lijn bedraagt 38°-40' en hierdoor zou vanaf den Galgenheuvel het N.W. uiterste ondergangspunt der maan boven de Haeckenberg vastgelegd zijn. We hopen later op den Galgenheuvel en de verbindingslijn met den Haeckenberg terug te komen in een speciaal artikeltje, omdat nog onderzoekingen gedaan worden in verband met enkele andere merkwaardigheden.

BRUEGEL

Jeroen Bosch

Tusschen 1450—1516 leefde Jeroen Bosch, van Aken. Zijn sprookjesachtige, „surrealistische" verbeeldingen werden in hofkringen zeer gewaardeerd, evenals in Italië. Philips II en Karel V bezaten werken van zijn hand.

Humanisten noch inquisiteurs namen er aanstoot aan, hoewel het buitennissig en fantastisch genoeg was. Met boosaardige menschenkennis toegerust, was Jeroen een venijnig psycholoog en een onovertroffen caricaturist.

Bij het passie-drama verschuift hij den nadruk van de Christus-figuur naar de massa, die hij als een bestiale, wreede, sadistische en ontaarde horde ziet.

Als schilder betoont Bosch zich een onuitputtelijk en grillig fantast een schepper van de meest bizarre wangedrochten.

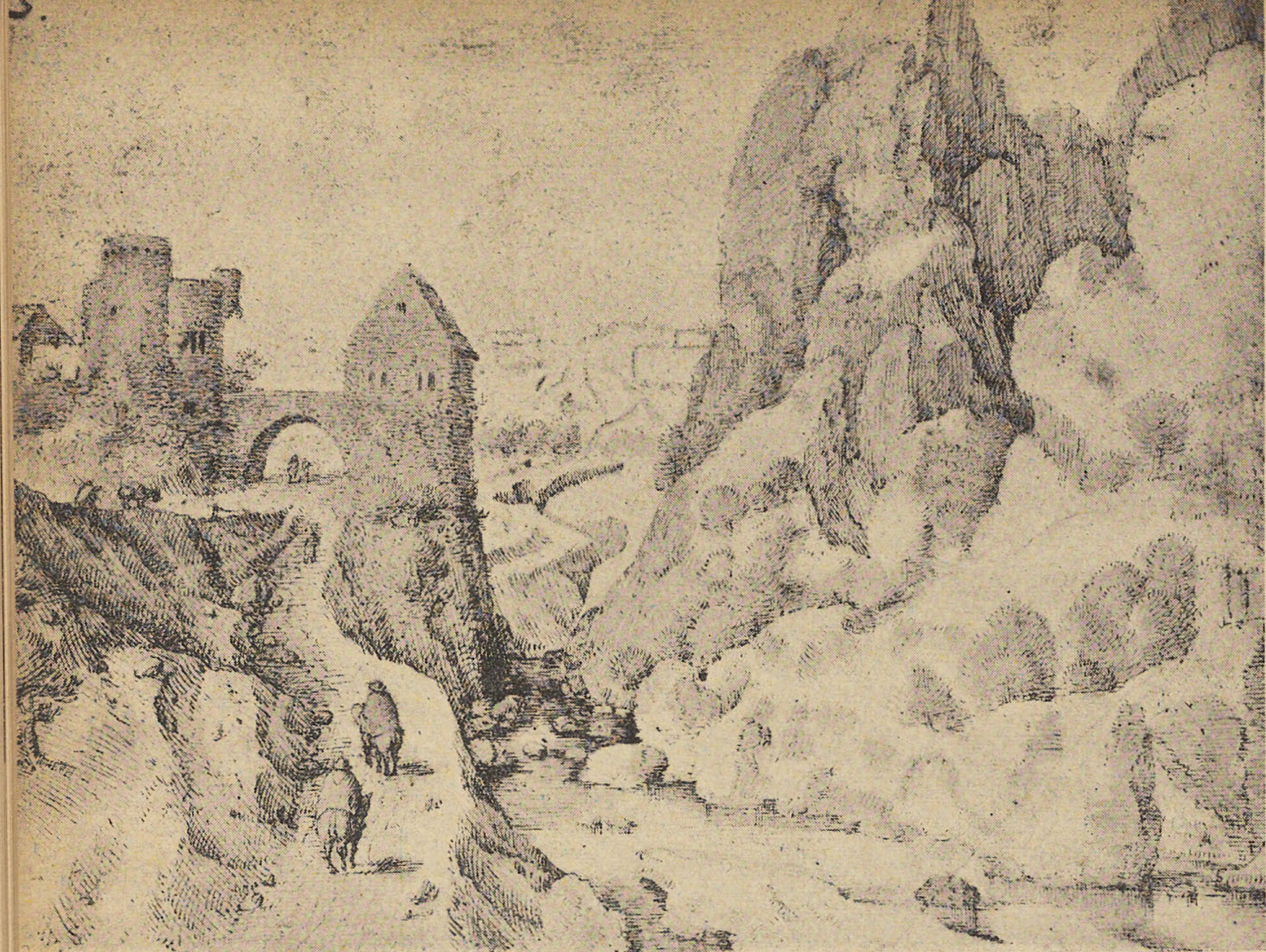
De heele wereld is bij hem gedemoniseerd, ontaard, onvruchtbaar en honderdvoudig verdoemd: een woestenij, krioelend van het tegennatuurlijkste hellegebroed, vol stekels, angels en venijn.

Zijn heele toewijding gaat in het Laatste Oordeel uit naar de meest verfijnde folteringen, waarin hij de groot-inquisiteurs zelfs overtreft. Geen wonder dat deze hem hoog achtten!

Zoo is Bosch een laat-middeleeuwer, een scholasticus en een geraffineerde. Hij kleedt alles in zinnebeelden en spreekt slechts in gelijkenissen. Zijn menschen zijn marionetten, die zijn gedachten weergeven: op en top middeleeuwsch!

Wie nauwkeurig toeziet, bespeurt echter, dat deze grootste fantast zelfs de inquisitie om den tuin heeft geleid: want uit zijn duivelarijen spreekt een intellectueel scepticisme. Hij ziet zoowel de verlossingspogingen van de kerk als de helsche krachtsontplooiïng van Satan als vernuftige kwakzalverijen, goed voor stompzinnige burgers. Zijn geestelijken zijn welbeschouwd „varende luyden", struikroovers, en zijn hellemachten putten zich uit in de acrobatische toeren van slechts schijngevaarlijke bastaards. Alles is hol, decor, vuurwerk van een leugenachtig bijgeloof!

Bosch monteerde geheel nieuwe dieren uit de brokstukken van fauna, flora en alchemistische instrumenten. Van visschen bouwt hij luchtschepen. Hij is onvermoeibaar en herhaalt zich nooit. Het is hem daarbij niet om een illusionistische werkelijkheid begonnen: liefst brengt hij alles in het platte vlak onder.

Landschapsteekening van Pieter Bruegel, uit het Museum Boymans te Rotterdam.

Wie goed kijkt, bespeurt dat zijn sympathie naar den Duivel uitgaat die als geestig, bedrijvig en slagvaardig wordt voorgesteld, terwijl de heiligen beklagenswaardig, hulpeloos en stumperig duldzaam zijn weergegeven. En daarin is hij weer revolutionnair.

Maar van de hoogheid, de reinheid en de eenvoud van het natuurlijke leven op aarde heeft Bosch niet veel gezien.

Hij was meestal op de onnatuur en het giftige uit. Hij zocht als een bezetene naar het ziekelijke en ontaarde en betoonde zich daarbij een volmaakt schilder, een ongeëvenaard technicus en een verbijsterend knap teekenaar.

Pen en penseel hanteerde hij met de zekerheid van een chirurg. En.... aan de horizon van zijn paneelen ontwikkelt zich een landschap, zóó prachtig levend, zóó sfeervol en overtuigend, dat het eerste geheel zelfstandige landschap — dat door Patinier werd gemaakt — volgens deze compositiewijze werd verwezenlijkt!

Dit is dan de andere Bosch, niet die van de nachtzijde der stervende dogma's, maar die van natuurlijk en eenvoudig geschilderde boerenhofsteden in ruime, vertrouwde landschappen.

De scherpe teekenaar van planten en dieren, de natuurkenner en schilder van volkstypen, die alles weet te bezielen tot de doode dingen aan toe, de onuitputtelijke verteller, dàt is de innerlijk reeds vrij gevochten en vooruitstrevende meester in den middeleeuwer Bosch, die ons brengt naar den genialen afsluiter van dit tijdvak en den beginner van een nieuwe periode: Pieter Bruegel.

Bruegel

In 1551 wordt Bruegel in de Antwerper gildelijst vermeld en niet als gezel, zooals gangbaar was, maar pas als gevestigd meester. In de jaren 1552—1553 ging hij op reis naar het zuiden, trok over de Alpen naar Rome en keerde door Frankrijk terug. [2])

Men moet zich Bruegel geenszins voorstellen als de oubollige zot, die een zekere legende van hem heeft gemaakt, nòch als een begaafd dorper, een soort schilderende boer, die in het gedoe van lager volk een komisch welbehagen vond. Dit is een verwrongen lachspiegel-beeld, gevoed met goedkoope romantiek uit oppervlakkige leekenboeken.

Een veel juister en geloofwaardiger beeld, teekent ons Gotthard Jedlicka in zijn pas verschenen prachtwerk: „Pieter Bruegel, der Maler in seiner Zeit" [3]). Terecht ziet de geleerde schrijver den meester als een buitengewoon mensch, een scherpzinnig, intellectueel gevormd kunstenaar, waarschijnlijk uit aanzienlijke, mogelijk landelijke familie geboren, een geest, die wetenschappelijk het op kon nemen tegen de vernuftigsten, die zich van een moeilijker en diepzinniger taal bediende dan de anderen en daarmde behalve zijn leven ook zijn kunst redde.

Meer en meer raken wij overtuigd, dat hij door een waarlijk universeele scholing in de meest uiteenloopende zaken, als gèèn ander voor hem, het wezen van den romaanschen aard heeft doorgrond.

Want als geen ander is als hij erin geslaagd, dit vreemde wezen op eigen bodem te gaan opzoeken en het volkomen tot den laatsten vezel te overwinnen.

De verdienste van Bruegel is echter niet, dat hij door zijn Italië-reis, de cultuur van Rome geheel als anders geaard en dus vreemd aan eigen wezen doorgrondde, maar dat hij zich geheel van haar ban bevrijdde en zonder voorbeeld, louter uit innerlijke drang er een geheel andere wereld tegenover wist op te bouwen. Een aesthetiek, door totaal andere wetten beheerscht, met heel andere doeleinden, maar zeker even organisch en harmonisch, even geordend en beheerscht.

Deze bewuste scheiding naar de zielkundige gebondenheid aan eigen volk en bodem te hebben doorgevoerd in alle onderdeelen en tot de laatste

---

[2]) Op 1552 gedateerde prenten zijn duidelijk reisschetsen en twee, waarschijnlijk door hem zelf gegraveerde bladen vermelden: Petrus Bruegel fec. Roma — 1553. Hij schijnt ook in Napels en Messina te zijn geweest, verwierf zich vrienden, hielp miniaturen schilderen voor boekwerken en bestudeerde wellicht Giotto.

[3]) Een uitgave van het Eugen Rentsch Verlag, te Erlenbach-Zürich, verwonderlijk schoon en origineel met afbeeldingen voorzien, waarvan vele op ware grootte.

consequenties, is de onsterfelijke en niet genoeg te eeren levensdaad geweest van Pieter Bruegel.

Waar Jan van Eyck nog voor een groot deel met zijn kunst den machtsstaat der Bourgondiërs of andere representatie diende, begroeten wij in Pieter Bruegel den eersten zuiver volkschen schilder van onze kunst en tevens een der machtigste meesters uit de wereldgeschiedenis der culturen.

Germaansch Limburg

In de no.'s 8, 9 en 10 van den tweeden jaargang komt een reeks van bijdragen voor onder den naam: Onderzoekingen op de stafkaart. Daarin wordt gewezen op het verschijnsel, dat in van ouds door ons voorgeslacht bewoonde streken bepaalde groepen van plaatsnamen te vinden zijn. Deze namen zijn niet willekeurig, maar houden verband met de wereldbeschouwing onzer voorouders. De namen duiden òf direct òf indirect aan, dat de benoemde plaats een bepaalde beteekenis in het leven van ons voorgeslacht had. Wij kunnen dit het best verduidelijken met een enkel voorbeeld uit deze artikelen.

Bij verschillende van deze namen-groepen komt een naam voor, waarin het woord „licht" is vervat: bij Hellendoorn is een Ligtenberg, bij Lochem vinden we „de Luchte" en bij Niersen nog weer een Ligtenberg. Hierbij kan men denken hetzij aan een plek, die diende om lichtsignalen te geven, hetzij aan een plek, waar men de terugkeer van het licht op Midwinter waarnam. Wij weten er nog niet voldoende van af, om dat nu reeds met zekerheid te kunnen zeggen; daarvoor moet nog meer materiaal worden verzameld en moet dit naar alle richtingen worden onderzocht. Maar het veelvuldig voorkomen van namen als „lichtenberg" kan niet toevallig zijn. Er moet aan dien naam een bepaalde beteekenis gehecht geweest zijn; het moet a.h.w. een soortnaam geweest zijn. Men kan zich dit het best indenken met behulp van een voorbeeld uit onzen tijd. De tijd van de oude schuttersgilden en de latere plaatselijke schutterijen is voorbij. Onze vaders of grootvaders zijn in hun jonge jaren nog schutter geweest en Speenhofs liedje op de Rotterdamsche schutters is nog levend. Maar het nu opgroeiend geslacht kent geen schutters meer en Speenhofs liedje is voor hen niet meer bekend. Toch vindt men in menige oude stad nog een café, dat „De Doelen" heet en in sommige gemeenten ook nog een Schuttersveld of Schutterswei. Over een paar honderd jaar zal men uit het voorkomen van namen als Schuttersveld e.d. kunnen opmaken, dat ter plaatse toen de schutterij haar oefenterrein gehad moet hebben.

Zoo gaat het nu ook met de namen, die ons hier bezig houden. Wij vinden vrijwel gelijkluidende namen op verschillende plaatsen in ons land en maken daaruit op, dat die plaatsen een bepaalde beteekenis gehad moeten hebben. Uit het verschijnsel, dat die namen in bepaalde samen-

voegingen optreden, kunnen wij opmaken, dat er ook onderling verband binnen de groep bestaan moet hebben. Wij zullen dit weer met een voorbeeld verduidelijken.

Er komen op verschillende plaatsen namen voor met „klink". Bij Hellendoorn ligt een Klinkenbelt; bij Nijkerk en Ede een Klinkenberg. Voor de hand ligt hier de veronderstelling, dat van deze plaats geluidsignalen werden gegeven, b.v. met het boerhoorn. Bij welke gelegenheden en op welke tijdstippen dat gebeurde, kan hier in 't midden blijven. Deze veronderstelling wordt verstrekt door heuvelnamen als „Wachthoorns" (Wezep), Wachtelenberg (Hattum) en Wachtboer (Mander).

Op andere plaatsen weer vinden we namen met „Kraai". Een Kraaienberg komt voor bij Hattem, bij Niersen en bij Oldebroek; bij Haakswold vinden we een Kraloo en bij Laren N.H. een Crailoo.

Maar wanneer we nu aan 't vergelijken gaan, dan zien we, dat Hellendoorn in zijn omgeving een Ligtenberg en een Klinkenbelt heeft (belt beteekent heuvel), dat Hattem een Kraaienberg en Wachthoorns heeft; dat Niersen heeft een Kraaienberg en een Logtenberg. Hellendoorn („hel") heeft een Klinkenbelt, Nijkerk een Klinkenberg. Maar bij Nijkerk vinden we ook weer — een „hel"!

(Slot volgt).

Onze oudste geschiedenis

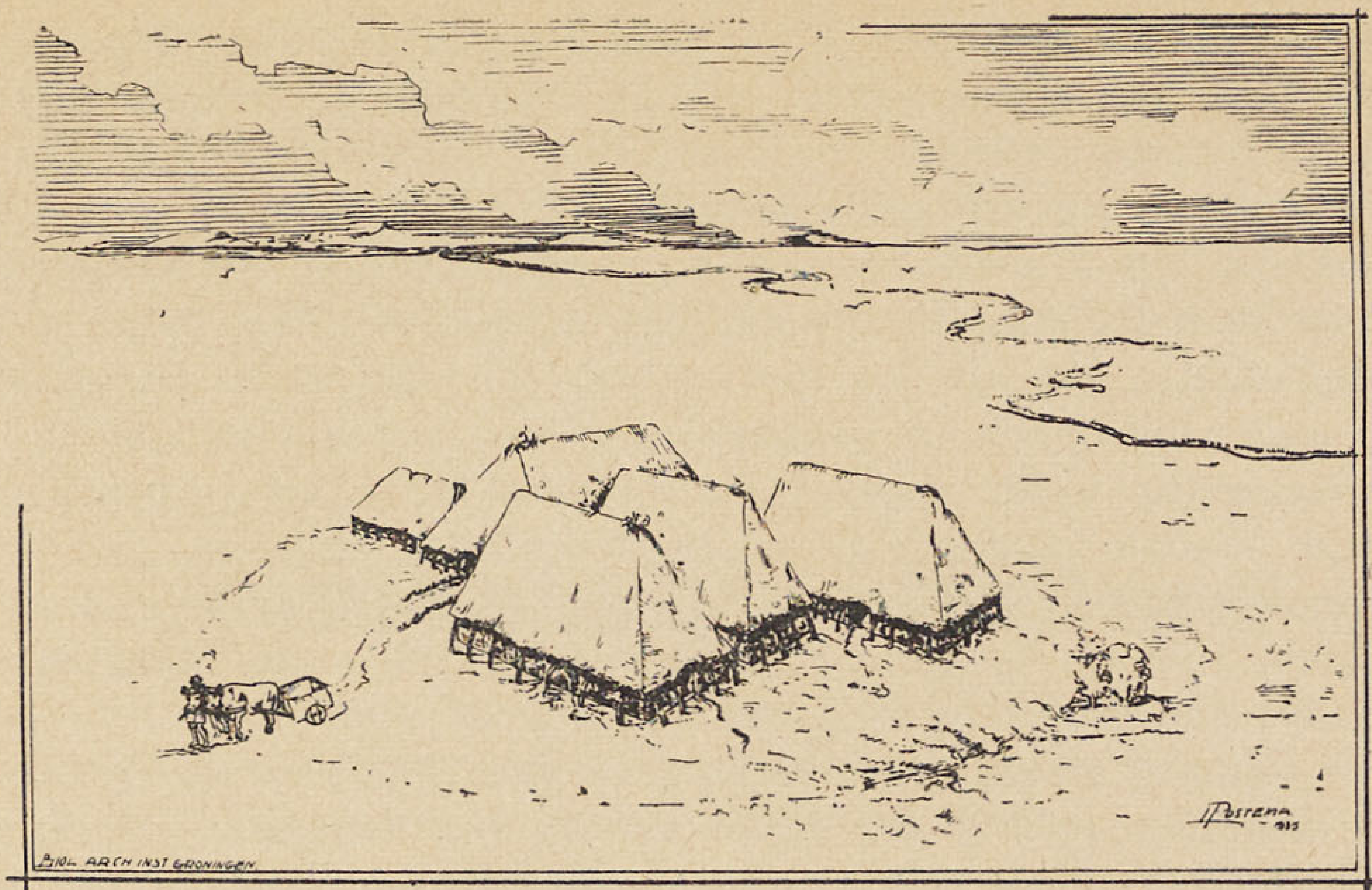
De Bronstijd

Wij hebben met de komst van de bekerkultuur den Steentijd reeds verlaten en bevinden ons in den Bronstijd. Deze Bronstijd ontwikkelt zich ook in het Noorden en Zuiden van ons land duidelijk herkenbaar, al is hij bij ons ook arm. In het Noorden, zegt Dr. van Giffen, in het gebied dat later door de groep der Ingwaeonen bewoond wordt, zien wij in dezen tijd een voortzetting van de Hunebeddenkultuur, met daarbij vooral invloeden uit Engeland. Het Zuiden is als het ware randgebied van Midden-Rijnsche, Zuid-Duitsche en Oost-Gallische kulturen.

Boomkisten (in het graf) en later lijkverbranding komen nu algemeen in de plaggenheuvels voor. De palisaden-heuvels zijn — met de verwante vormen in Engeland — als een hoogtepunt van dien bouw te beschouwen, dien reeds de Jongsteentijd ons liet zien.

Daar bijgaven in de graven uit dezen tijd — in tegenstelling met den Steentijd — zeldzaam zijn hier te lande en de musea derhalve hier een leemte vertoonen, heeft men wel eens gemeend, dat de bewoning onzer streken (en van N.W. Duitschland) een onderbreking heeft gehad.

Ten onrechte, zegt Dr. van Giffen. Ook de nabegravingen in oudere grafheuvels bewijzen de aanwezigheid van een waarschijnlijk armelijke bevolking. Nederzettingen uit dezen tijd hebben wij tot dusver nog niet gevonden.

De gewoonten bij begraving vertoonen dus een doorloopende, organische samenhang, maar de aanvankelijk in drie scherp gescheiden groepen verdeelde kultuur groeit aaneen; de verschillen onderling worden steeds geringer en het eens kenmerkende voor iedere groep vervlakt.

Wij willen hier nog aan toevoegen, dat de Bronstijd van Noord-West-Europa voor het kernland op en om Jutland een tijd van vrede en welvaart was met een heerlijke ontwikkeling van de sierkunst. De dragers van die kultuur noemen wij reeds Germanen. Zij zijn voortgekomen uit de bevolking van den voorafgaanden Hunebeddentijd, gevormd door de versmelting van verwante groepen (zie uitvoeriger in de reeds genoemde „Beknopte geschiedenis van het Noordras" door Herman Laagland).

Na dezen bloeitijd komt een tijd van onrust en van trekken en dan kunnen wij ook in ons land de bevolking met volksnamen gaan noemen. Dr. van Giffen zegt van dezen tijd:

Dan, aan het eind van den Bronstijd komen vrij plotseling de **Urnenvelden.** Dit is zoo opvallend, dat wij gedwongen zijn met het binnenkomen van nieuwe bewoners te rekenen, ook al herkrijgen zij oud erfgoed. En met deze nieuwe bewoners zijn dan de namen Kelten en Germanen ten nauwste verbonden. Noord- en Zuid-Nederland zijn dan weliswaar verschillend, maar toch niet anders dan twee vormen van hetzelfde kultuurbeeld. Het Zuiden staat in verband met Kelten, het Noorden met Germanen. De kringrepurnenvelden (Afb. voorpag.) en de bijbehoorende nederzettingen vindt men ook in Engeland en Denemarken; in Duitschland zijn zij onbekend. De huisplattegronden gelijken eenerzijds op het (door Stieren) ontdekte huis bij Rhade, anderzijds op de oudste tweedeelige woning in de terp van Eginge.

De urnenveldenkultuur vangt dus bij ons in den laten Bronstijd aan, sluit bij de kultuur der tonvormige z.g. Deverelurnen aan en overspant den heelen IJzertijd (Hallstatt en Latene). Oude overleveringen leven er in voort.

Rechts: Deverel-urn.
Links: Germaansche hoeven van de terp te Ezinge (Gr.)

Aan het voorkomen van deze Deverelurnen meent de oudheidkunde de aanwezigheid van Kelten te kunnen aflezen. Dr. van Giffen heeft daar elders van gezegd: De hooge dikwandige, tonvormige Deverelurnen kenmerken een kultuur, die in den overgangstijd tusschen de grafheuvels van den Bronstijd en de z.g. kringgrepurnenvelden ligt. Het is een geheel verbasterde vorm van het z.g. Deverelaardewerk en zij zijn een laatste schakel in een reeks van verschijnselen, welke de jongste Bronstijdkulturen in Engeland gemeen hebben met de overeenkomstige op het vasteland en die men beschouwt als een aanwijzing voor Keltische bevolkingselementen.

Boekbespreking

J. R. W. SINNINGHE: MARIA'S BEELD- EN BOUWLEGENDEN (Overdr. uit „Sinte Geertruijdtsbronne").
J. R. W. SINNINGHE: DE NEDERLANDSCHE SCHATSAGE (Overdr. uit „Eigen Volk").

Van den schrijver ontvingen wij bovenstaande beide overdrukken ter bespreking toegezonden. Het eerste geeft een overzicht van Katholieke Marialegenden. Het tweede is uit volkskundig oogpunt belangrijker en geeft een samenvatting van de verschillende schatlegenden en de daarin voorkomende motieven. De schrijver wijst erop, dat de verborgen schatten steeds worden gezocht op plaatsen, die herinneringen bevatten aan de beschaving onzer voorouders: dat dus deze plaatsen in het volksgeloof van het voorgeslacht een bepaalde beteekenis hadden. Vondsten van urnen in grafheuvels hebben het geloof aan verborgen schatten levend gehouden in lateren tijd, toen de zinnebeeldige beteekenis van den goudschat in berg, ven of put verloren was gegaan. Menige echte schat, bestaande uit in oorlogstijd verborgen geld of voorwerpen van edel metaal, werd tot op dezen tijd door ploeg of spade aan het licht gebracht. Uit de motieven der schatlegenden blijkt echter duidelijk, dat zulke vondsten niet de oorzaak der schatlegenden zijn, maar integendeel de vondsten de mythe levend hebben gehouden bij het nageslacht. Die motieven zijn o.a.: de bewaking door geheimzinnige wezens: witte wieven, paard of hond; het schatvuur, dat zich op de plaats vertoont waar de schat verborgen ligt, het bij het lichten van den schat in acht te nemen stilzwijgen. Ook de schat zelf verraadt den mythischen oorsprong. Nu eens is het een ketel of vat, dan weer een gouden wieg (Ootmarsum). Hier treedt de verbindingslijn met geloof en eeredienst onzer voorouders duidelijk aan den dag. Deze beknopte samenvatting van Nederlandsche schatsagen is voor den belangstellende in het leven onze voorvaderen daarom waardevol.

Nieuws uit de Werkgemeenschap

De stichting „Der Vaderen Erfdeel" heeft ten doel mede te werken om de volksche gedachte te doen herleven en in breede kringen van het Nederlandsche volk den eigen aard weder tot zijn recht te doen komen.

Naast het maandblad „Der Vaderen Erfdeel" laat zij verschillende uitgaven uitkomen.

Het doen houden van lezingen en voordrachten, het vormen van plaatselijke werkgroepen en het organiseeren van bezichtigingen behoort mede tot haar werkzaamheid.

Bestellingen en inteekening op het maandblad te richten tot Der Vaderen Erfdeel, Hoofdweg 4, Amsterdam, Postgiro 307867.

Bijdragen enz voor het maandblad aan Postbus 51, Leiden.

ZINNEBEELDEN-PLAAT

De plaat met zinnebeelden, voorkomende in het laatste nummer van den tweeden jaargang is thans ook afzonderlijk verkrijgbaar. Levering in stevige kartonnen huls franco per post geschiedt tegen toezending van *f* 0.15.

UITGAVEN:

Maandblad DER VADEREN ERFDEEL, *f* 0.95 per half jaar; *f* 1.90 per jaar; voor Indië *f* 2.25 per jaar bij vooruitbetaling.

H. Laagland — Het verband tusschen ras en kultuur. — Tweede druk *f* 0.25

H. J. Popping — Eenige correcties op Nederlandsche geschiedschrijving *f* 0.45

F. E. Farwerck — Levend Verleden — geb. *f* 3.90

Wat is ras? *f* 0.20

H. Laagland — Geschiedenis van het Noordras *f* 1.40

F. E. Farwerck — Het is anders dan men ons leerde *f* 0.75

IN VERKOOP:

A. Decleene — Het rassenvraagstuk, door een katholiek gezien *f* 0.60